

Gyenis Balázs:

Az igazság harmadik pillanata

A hazai filozófiai közéletet az elmúlt években egy szkeptikus érv tartja lázban. Tőzsér János *Az igazság pillanatai* című könyvében (Tőzsér 2018) amellett tör lándzsát, hogy abból a tényből, hogy a filozófiai problémákat az elmúlt 2500 évben nem sikerült megoldani, arra kell következtetnünk, hogy a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának. Tőzsér szerint ez egy erős induktív következtetés, mitöbb: truizmus, és a Bernáth László és Kocsis László által szerkesztett *Az igazság pillanatai?* című választanulmánykötet szerzői (lásd Bernáth – Kocsis 2021), valamint a *Magyar Filozófiai Szemle* és az *Elpis* hasábjain megjelent recenziók és kritikai tanulmányok (Katona 2021; Paár 2020; Pöntör 2019, 2021; Rosta 2021; Varga 2019) ezzel többnyire egyet is értenek. A metainduktív szkeptikus érven túl Tőzsér ad egy második, függetlennek tekinthető érvet is a filozófia eredendő sikertelensége mellett: javaslatot tesz arra, hogyan gondolkozzunk a filozófiai problémák természetéről, és a filozófiai problémák természetéből következtet arra, hogy ezeket a problémákat nincs reményünk megoldani.

Az eddig született reflexiók kimerítően elemzik Tőzsér könyvének számos aspektusát, ezért én csak szűken az imént említett két gondolatmenethez szeretnék olyan észrevételeket fűzni, amelyekkel tudomásom szerint mások még nem éltek. Első észrevételem Tőzsér „filozófiai probléma” fogalmához kötődik: rámutatok, hogy a filozófiai probléma javasolt fogalmából egyenesen következik az a tézis, miszerint nincsen formai különbség filozófiai problémák és (bizonyos alapvető típusú) tudományos problémák között, majd amellett érvelek, hogy Tőzsér álláspontjával ellentétben a filozófiai probléma javasolt fogalmából nem következik, hogy a filozófiai problémákat reménytelen lenne megoldani. Második észrevételem szerint ugyanezen tézis egyenes folyománya, hogy Tőzsér metainduktív szkeptikus érve hibás: vagy az ún. túlélési torzítás egy szélsőséges változatán nyugszik, vagy pedig körbenforgó. Mivel Tőzsér mindkét érve kútba esik, a szerző érvei alapján nincsen okunk arra, hogy szkeptikusak legyünk a filozófiai módszerek sikerességét illetően, sőt, némi óvatos optimizmust is megfogalmazhatunk.

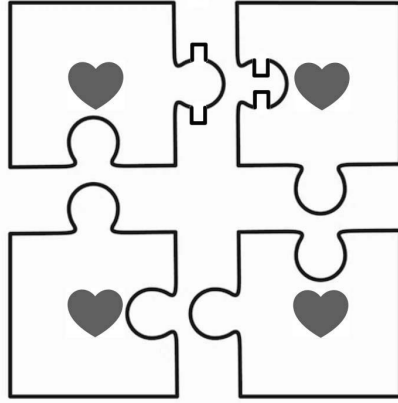
Jelen írás 2022-es benyújtása óta megjelent Tőzsér János angol nyelvű könyve, ugyanebben a témában (Tőzsér 2023). Az eredetileg benyújtott szöveg

alábbi két fejezete csak Tőzsér első könyvének fenti két érvét vette szemügyre, azonban a megjelenés előtt egy harmadik fejezetet csatoltam hozzá, amely kiter a második könyv kritikájára is.

1. Filozófiai probléma: *filozófiai* probléma?

Tőzsér javaslata, hogy hogyan gondolkozzunk a filozófiai problémák természetéről a következő: egy *filozófiai probléma* olyan egymásnak ellentmondó (inkonzisztens) állítások együtteseként fogható fel, melyek mindegyikéhez episztemikus vonzalom fűz minket (Tőzsér 2018, 245.). Könyvének negyedik fejezetében Tőzsér számos példán keresztül illusztrálja, hogy a filozófiai problémák rekonstruálhatóak ilyen módon; első észrevételem erejéig fogadjuk is el ezt a rekonstrukciót (a metaszeptikus érvelésre vonatkozó második észrevételemhez ez hasznos, ám nem szükséges feltevés lesz). A filozófiai problémák ezen rekonstrukciója alapján Tőzsér szerint azért megoldhatatlanok a filozófiai problémák, mert a filozófiai problémák megoldásához, az állításegüttes inkonzisztenciája miatt, valamelyik állítást tagadnunk kellene, de tekintettel arra, hogy az állítások mindegyikéhez episztemikus vonzalom fűz minket, bármely állítás tagadása miatt kognitív békétlenséget (Uo. 247.) éreznénk, és az állítás tagadásának eredményeként valamilyen implauzibilis (Uo. 270.), nagyon kevésbé elfogadható álláspontot kellene magunkévá tennünk. Még akkor is, ha valamilyen isteni kinyilatkoztatás megvilágítaná, hogy egy filozófiai probléma megoldásához mely állításokat kell hamisnak tekintenünk, egy ilyen megoldás, episztemikus felszereltségünk hibája folytán, szükségképpen szemben állna valamilyen számunkra episztemikusan vonzó állítással (Uo. 305.). A filozófiai problémákat tehát nincs reményünk megoldani; a filozófiai problémák létezéséért episztemikus felszereltségünk hibája tehető felelőssé (Uo. 305.), a filozófusok pedig emiatt pecheseek, de ártatlanok (Uo. 313.).

Tőzsér filozófiai problémák természetéből vett érvének két rejtett feltevése is van. Az egyik rejtett feltevés az, hogy egy filozófiai probléma lehetséges megoldására úgy érdemes gondolnunk, mint a filozófiai problémát alkotó inkonzisztens állításegüttes egy vagy több állításának egyszerű tagadására. A másik rejtett feltevés pedig az, hogy egy állítás tagadásából következik, hogy az állítást támogató episztemikus vonzalmunkat is el kell vetnünk. Az alábbiakban rámutatok, hogy mindkét rejtett feltevésről ésszerűen gondolhatjuk azt, hogy hamis, és emiatt Tőzsér érve, legalábbis az érvehz szükséges két rejtett feltevés alátámasztásának hiányában, sikertelen.

1. ábra

Mielőtt nekilátunk a két rejtett feltevés tárgyalásához – kihasználva, hogy Tözsér a filozófiai probléma fenti rekonstrukcióján túlmenően nem azonosít semmilyen további, kizárólag a filozófiai problémákat jellemző megkülönböztető jegyet –, szeretnék Tözsér érvére egy egyszerű személtetést adni. Gondoljunk egy olyan defektes kirakós játékra, amit nem lehet kirakni, mert az előzetesen adott darabok, amelyek mindegyike iránt valamilyen furcsa vonzalmat érzünk (melyet az első ábrán szívecskék jeleznek), sehogyan sem illeszkednek össze. Tözsér érve a következő játékméletnek feleltethető meg: az egyetlen dolog, amit egy defektes kirakós játékkal tehetünk, az az, hogy a játék egy (vagy több) darabját nem rakjuk ki az asztalra. Tözsér nyomán: sajnos egyrészt nem tudjuk megmondani, melyik darabot kellene kihagynunk, másrészt, még ha meg is tudnánk mondani, melyik darabot kellene kihagynunk, a darab kihagyásának a darabhoz kötődő vonzalom elvetése lenne az eredménye, ekkor viszont valamelyik szívecske nem tud az asztalra kerülni, és ez minket mindenképpen szomorúsággal tölt el.

Érdeemes észrevenni, hogy abban a meghatározásban, hogy „olyan inkonzisztens állításeggyüttes, amelynek minden tagjához episztemikus vonzalom fűz minket” nincsen semmilyen különlegesen *filozófiai*. Például, amikor egy elfogadott *tudományos* elmélettel szemben felmerül egy anomália, pontosan ugyanebben a helyzetben vagyunk: van egy elfogadott tudományos elmélet (amelynek állításaihoz, elfogadottsága okán, episztemikus vonzalom fűz minket), és van egy ezen tudományos elmélet valamely következtetésének ellentmondó megfigyelés (amely állításához, amennyiben megbízhatunk a megfigyelésben, szintén

episztemikus vonzalom fűz), tehát egy olyan inkonzisztens állításeggyüttessel állunk szemben, amelynek minden tagjához episztemikus vonzalom fűz minket. Szintén hasonló a helyzet, amikor két elfogadott tudományos elmélet egyes állításai ellentmondanak egymásnak, vagy akkor, amikor egy adott elfogadott tudományos elméleten belül találunk inkonzisztenciát. Tözsér filozófiai probléma fogalma tehát azt eredményezi, hogy nincsen formai különbség filozófiai probléma és olyan tudományos probléma között, ahol egy elfogadott tudományos elmélet ellentmondásba kerül egy megbízható megfigyeléssel, vagy a saját vagy egy másik elfogadott tudományos elmélet egy állításával. Nevezzük az ilyen módon rekonstruálható tudományos problémákat *tudományos ellentmondás problémáknak*.

A tudományos ellentmondás problémák és a filozófiai problémák tehát Tözsér filozófia probléma fogalma alapján formailag megegyeznek. A formai egyezés alapján, ha Tözsér érve a filozófiai problémák megoldásának reménytelenségéről helytálló lenne, arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a tudományos ellentmondás problémákat sincs reményünk megoldani. Ez a következtetés azonban a tudományos tudásunk fejlődésére vonatkozó általános szkepszishez vezetne, hiszen azt eredményezi, hogy a múltban előforduló tudományos ellentmondás problémákat (mint például azt a gyakran előforduló helyzetet, miszerint valamely múltbeli tudományos elmélet egy anomáliával találja szembe magát) sosem sikerült megoldanunk. Felteszem, hogy Tözsér filozófiai szkepszise nem vezet a tudományos tudásunk fejlődésére vonatkozó általános szkepszishez, és azt Tözsér is elfogadja, hogy az elmúlt 2500 év során legalábbis bizonyos tudományos ellentmondás problémákat sikerült megoldanunk.

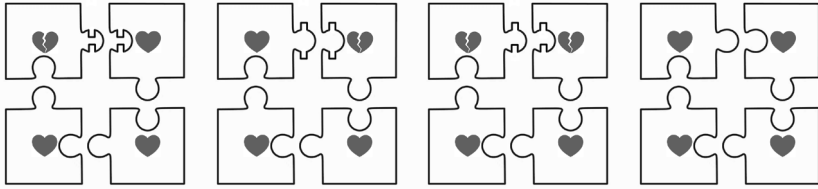
A tudományos tudásunk fejlődésére vonatkozó általános szkepszist elutasítva azonban arra jutunk, hogy a tudományos ellentmondás problémák valamilyen lényegi módon megoldhatóak, tehát van egy olyan „megoldhatóság” fogalom, ami az emberiség jelentős része (legalábbis a tudósok) számára elfogadható. A tudományos ellentmondás problémák és a filozófiai problémák formai azonossága miatt azonban ennek a „megoldás” fogalomnak a filozófiai problémák számára is adottnak kell lennie. Érdeemes tehát felvetni a kérdést: milyen módon „oldhatóak meg” a tudományos ellentmondás problémák?

Általánosan, egy tudományos ellentmondás probléma „megoldását” – amennyiben az ellentmondásról nem derül végül ki, hogy csak látszólagos ellentmondás – a tudományos elmélet cseréje jelenti. Milyen feltételek esetén cserélünk le egy tudományos elméletet? A tudományos elméletek változásainak részleteibe ezen a ponton nem tudunk belemélyedni, az irodalom hatalmas, és a tárgyalás messzire vezetne (egy, a jelen tanulmányhoz illeszthető nézőpont-

hoz lásd Gyenis 2022). Leegyszerűsítve azonban azt mondhatjuk: egy új, az ellentmondás problémát „megoldó” tudományos elmélettől el szokás várni, hogy magyarázni tudja a régi tudományos elmélet sikereit, és meg tudja minket szabadítani az ellentmondástól. Egy ilyen jellegű követelmény általánosan – a Tözsér filozófiai probléma fogalma által ihletett keretben – úgy fogalmazható meg, hogy egy olyan új, konzisztens állításeggyüttest keresünk, amelynek tagjai tiszteletben tartják ugyanazokat a védhető episztemikus vonzalmainkat, amelyeket a korábbi inkonzisztens állításeggyüttes tagjai iránt éreztünk.

Hogyan lehetséges az, hogy találhatunk olyan új, konzisztens állításeggyüttest, amelynek tagjai tiszteletben tartják ugyanazokat a védhető episztemikus vonzalmainkat, amelyeket a korábbi inkonzisztens állításeggyüttes tagjai iránt éreztünk? A kulcs annak felismerése, hogy az episztemikus vonzalmak aluldeterminálják az állításokat. Amennyiben az episztemikus vonzalom empirikus eredetű, ez az aluldetermináció nem más, mint a tudományfilozófia jól ismert aluldeterminációs tézise: ugyanazon megfigyelések (ti. az empirikus eredetű episztemikus vonzalom forrásai) több különböző elmélettel is összeegyeztethetők. Más típusú episztemikus vonzalmaknál (parszimónia, determinizmus, Leibniz-elv iránti vonzalom, vagy Tözsér (2018) által a 254–260. oldalakon tárgyalt episztemikus vonzalmak) is nyilvánvaló, hogy többféle módon is ki lehet őket elégíteni, más szóval, több különböző olyan állítást is meg lehet fogalmazni, amelyeket ugyanazon episztemikus vonzalmak támogatnak. Ha pedig az episztemikus vonzalmak aluldeterminálják az állításokat, akkor bizonyos esetekben lehetséges olyan változtatásokat hajtani végre az állításokon, a bennük szereplő fogalmak definíciójában vagy hatókörén, és ezáltal olyan új állításokhoz jutni, hogy az új állítások szintén tiszteletben tartsák a kiinduló állításokat alátámasztó, védhető episztemikus vonzalmakat.

Egy állítás tagadásából, Tözsér rejtett feltevésével ellentétben, tehát nem következik, hogy az állítást alátámasztó episztemikus vonzalmat is el kellene vetnünk. Az új állítások azonban nem fognak pontosan ugyanazzal a tartalommal rendelkezni, mint a kiinduló állítások, és így az is előfordulhat, hogy az új állítások már elkerülik a kiinduló állítások inkonzisztenciáját. Ez az, ami lehetővé teszi a tudományos ellentmondás problémák tágabb értelemben vett „megoldását”. (Természetesen a tudományos ellentmondás problémák egy másik „megoldási” módja az, ha valamelyik korábbi episztemikus vonzalmunkról kiderül, hogy nem védhető; ez utóbbi fajta „megoldással” mind a tudományok, mind a filozófia fejlődése során találkozhatunk. A jelen tárgyalás szempontjából azonban az a lényeges észrevétel, hogy valamely korábbi episztemikus vonzalmunk elengedése nem az egyetlen módja annak, ahogyan a tudományos ellentmondás problémák „megoldást” tudnak nyerni.)

2. ábra

Szemléltetésként térjünk vissza a defektes kirakós játékhoz! Ahelyett, hogy csak azon gondolkodunk, melyik kirakós játék darabot nem tesszük le az asztalra, megtehetjük azt is, hogy nem fogadjuk el a ránk erőltetett játékszabályokat, és egy olló és egy ragasztó segítségével igazítunk a kiinduló defektes kirakós játék darabjain: vagy csak a bal felső darabon, vagy csak a jobb felső darabon, vagy esetleg mindkettőn (lásd a második ábra első három képét). Mindhárom változtatás eléri, hogy az összes új darab segítségével ki lehessen rakni a teljes képet, ám könnyen lehet, hogy egyik változtatás sem teljesíti azt az elvárást, hogy a játék minden új darabja iránt is vonzalmat érezzünk (amit az összetört szivecskék jeleznek): az első és a második esetben talán azért nem, mert túl sokat kellett egy-egy darabból levágni, túl nagy volt a változtatás, a harmadik esetben talán azért nem, mert a változtatás sért valamilyen szimmetria-elvet. Azonban mindez nem zárja ki azt, hogy ne lenne lehetséges olyan farigcsálás, aminek eredményeként a képet is ki lehet rakni, ám az eredeti darabok iránti vonzalmainkat is tiszteletben tarthatjuk (lásd a második ábra negyedik képét)!

Éles szemű kirakós játék versenyzők természetesen rá fognak mutatni, hogy a módosított kirakós játék megoldása *szigorú értelemben* nem megoldása a kiinduló játéknak, hiszen a módosított játéknak mások a darabjai, mint a kiinduló játéknak! Ez természetesen igaz: az összeilleszthetetlenségnek nincsen időbeli dimenziója, és ha az eredeti kirakós játék darabjai valamikor nem voltak összeilleszthetőek, akkor ez mindig így is marad. Azonban az új játék megoldása abban a tágabb értelemben mégis „megoldása” a kiinduló kirakós játéknak, hogy ugyanazokat a vonzalmainkat tartja tiszteletben, ám a darabok összeilleszthetlenségét mégis sikerül elkerülnie.

A tudományos ellentmondás problémák és a defektes kirakós játék tágabb értelemben vett „megoldásának” fogalmát – a fent megállapított formai azonosság alapján – alkalmazhatjuk a filozófiai problémákra is: általánosan tehát egy kezdeti állításeggyüttes inkonzisztenciája „megoldásának” feltétele egy olyan új állításeggyüttes (vagy az eredeti állításokban szereplő fogalmak olyan új definíciójának vagy hatókörének) megtalálása, amely immár konzisztens, és amelynek

tagjai tiszteletben tartják mindazokat a védhető episztemikus vonzalmakat, melyek a kezdeti állításeggyüttes tagjaihoz fűztek minket.

Bár az a követelmény, hogy az új állításeggyüttes konzisztens legyen, önmagában könnyen teljesíthető, egyáltalán nem egyszerű a konzisztenciát úgy elérni, hogy az új állítások ugyanazon védhető episztemikus vonzalmakat tartásuk tiszteletben, mint a kezdeti állítások. Annak eldöntése, hogy ez utóbbi feltételt vajon sikerül-e kielégíteni, bizonyos értelemben (egy új tudományos elmélet elfogadásának kérdéséhez hasonlóan) a józan ítéleten múlik. Egy adott új „megoldási” javaslatot a filozófiai probléma eredeti megfogalmazásához ragaszkodó, éles szemű filozófus mindig el fog tudni utasítani azon az alapon, hogy egyes állítások pontos jelentése a „megoldás” során változáson esett át, és így nem a pontos kezdeti filozófiai problémát oldottuk meg. És ebben persze ugyanabban a triviális értelemben igaza lesz, ahogyan igaza volt az éles szemű versenyzőnek a kirakós játékok összeilleszthetlenségénél is: bár hihetjük tévesen, hogy egy állításeggyüttes inkonzisztens, az inkonzisztenciának magának nincsen időbeli dimenziója.¹

---

¹ A filozófiai problémák fenti, tágabb értelemben vett „megoldásától” a hivatásos filozófusok egy része feltehetően zsigerileg berzenkedik, mert nem illeszkedik jól a filozófia fogalmi elemzéseként való felfogásához, amelynek során az előzetesen (gyakran valamilyen korábbi neves filozófus által) pontosan rögzített fogalmak és állítások egymáshoz való viszonyának tisztázását tűzzük ki fő célunk úgy, hogy közben a fogalmak jelentését szigorúan rögzítve tartjuk. Ebben a felfogásban az inkonzisztenciák megtalálása az érdekes eredmény; ha egy problématerületen olyan állítások együttesét vallaná valaki, amelyek egymással konzisztensek, és amelyek minden tagjához episztemikus vonzalmak fűznek, az csak az unalmas józan ész jele.

Ezen a zsigeri hozzáálláson azonban érdemes lehet változtatni – mind a tudományban, mind a filozófiában –, ha meg szeretnénk oldani az ellentmondás problémákat. A tudományok történetéből tanulva azt látjuk, hogy amikor egy újabb tudományos elmélet „megoldja” egy korábbi elmélet ellentmondásait, a „megoldás” során a tudományos elmélet állításaiban szereplő fogalmak jelentése gyakran megy át apróbb változásokon. Gondoljunk csak arra, hogyan változott meg a mozgás fogalma a kalkulus felfedezésével, vagy hogyan változott meg ismét a mozgás fogalma a relativitáselmélet felfedezésével, vagy, egy biológiai példával élve, hogyan oszcillált a gén fogalmának jelentése a 20. század majd minden évtizedében a funkcionális és a strukturális típusú definíciók között az újabb és újabb kihívások tükrében.

A tudományos ellentmondás problémák és a filozófiai problémák formai azonossága azt is érthetővé tenné, miért találunk rendszeresen filozófiai problémákat a mai tudományokon belül is. Gondoljunk például az ún. mérési problémára a kvantummechanikában, amely arra mutat rá, hogy az empirikusan sikeres kvantummechanika szokásos tankönyvi interpretációja inkonzisztens.

Összegezve: úgy látom, két gond is van Tőzsér, a filozófiai probléma természetére építő szkeptikus érvelésével. Egyrészt azon rejtett feltevése, miszerint egy állítás tagadásából következik, hogy az állítást alátámasztó episztemikus vonzalmat is el kell vetnünk, hamis. Másrészt arra vonatkozó rejtett feltevése, hogy mit is érdemes egy ellentmondás probléma lehetséges „megoldásának” tekintenünk, felülvizsgálatra szorul. Saját filozófiai probléma fogalma alapján nincsen formai különbség a tudományos ellentmondás problémák és filozófiai problémák között, és így semmi nem zárja ki, hogy ezen problémák „megoldása” is azonos formát öltjön. Tőzsér filozófiai probléma fogalma igazából az „érdekes episztemikus ellentmondás probléma” fogalma, ahol az érdekesség fokát az határozhatja meg, hogy mennyire erős a legkevésbé erős episztemikus vonzalmunk, ami egy inkonzisztens állításeggyüttes valamelyik tagjához fűz. Ennyiben természetesen lehet „mennyiségi” különbség filozófiai és tudományos ellentmondás problémák között, mivel egyes empirikus eredetű episztemikus vonzalmakat jóval nehezebb tagadni, mint másokat, ám ez a különbség nem lényegi.

2. Metainduktív szkeptikus érv: túlélési torzítás?

Képzeljük el, hogy egy nagy teremben kirakós játék bajnokságot rendeznek: érdekes, kezdetben piros színű kirakós játékokat próbálnak megoldani különböző, kezdetben piros sapkát viselő csapatok. A teremben az a szokás, hogy ha egy kirakós játékot sikerül megoldani, akkor a játékot pirosról feketére festik, és az azt megoldó játékosok is fekete sapkára cserélik a piros sapkájukat. Az, hogy egy adott percben egy adott kirakós játék megoldásra kerül-e, sok független tényező együttes eredménye (melyik csapattag mire figyel fel, hogyan vannak kezdetben szétszórva a kirakós játék darabjai stb.), ami jelzése annak, hogy a megoldási folyamat valószínűsége modellezhető; első körben tegyük fel, hogy helyesen írja le a megoldási folyamatot a teremben az az egyszerű modell, amely szerint minden kirakós játéknak minden percben egy azonos kicsi valószínűsége van arra, hogy megoldásra kerüljön.

Eltelik majdnem két nap. Ezalatt számos csapatra rámosolyog a szerencse, akik így abban a megtiszteltetésben részesülnek, hogy méltóságteljesen felvehetik a fekete sapkát; a barlangban már csak néhány piros sapkás csapat töri még megoldatlan, érdekes piros játék megoldásán a fejét. Találunk a piros sapkások között kiábrándultat is; egyikük egyszer csak csalódottan megtörli a homlokát, és felkiált: „Nézzünk körbe a teremben lévő piros és fekete játékokon. Az elmúlt 2500 perc alatt a jelenleg piros játékok közül még egyetlenegy sem sikerült a rajta dolgozó piros sapkás játékosoknak megoldania (holott ugyanezen idő

alatt az összes jelenleg fekete játékot már sikerült megoldania a jelenleg fekete sapkásoknak). Erős induktív alapunk van tehát azt mondani – sőt, ez egyenesen truizmus –, hogy a jelenlegi piros problémák a piros sapkás megoldási módszerekkel nem megoldhatóak.”

A fenti feltevések alapján világos, hogy a kiábrándult piros sapkás érvelés hibás: egy szélsőségesen szelektív torzítással képzett mintából próbál induktívan következtetni, az ún. túlélési torzítás (*survivorship bias*) mintapéldája. Arra, hogy 2500 perc elteltével még mindig lesznek piros játékok, kellően kicsi megoldási valószínűség esetén a modell szerint kifejezetten számítanunk kell, és egyszerűen a szerencsejárásnak köszönhető, hogy melyik játék marad piros színű: a megoldási valószínűség a különböző játékokra azonos, és nincs semmilyen összefüggés a jelenben még piros sapkát viselő játékosok megoldási módszerei és aközött, hogy játékok még mindig piros színű. Sőt, a modell apró bonyolításával a szándékolt következtetésnek még az ellenkezője is igazgá válhat: például, ha a kirakós játékok percenkénti megoldási valószínűsége függ az adott játékokon dolgozó csapattagok létszámától (és bizonyos játékok több játékost vonzanak be másoknál, mert megoldásukkal meg lehet gazdagodni, háborúkat lehet nyerni, éhínséget lehet felszámolni, betegséget lehet gyógyítani), akár még az is lehetséges, hogy 2500 perc elteltével csupa olyan játék marad piros játék, amelyek piros sapkás megoldási módszerei a többi megoldási módszernél *jobban* alkalmasak lennének a piros játékok megoldására, ha azonos létszámú csapatok dolgoznának a játékokon, csak hát a fennmaradó piros játékokon a 2500 perc alatt jóval kevesebben dolgoztak. Ugyanezt a fordított eredményt kaphatjuk akkor is, ha ehelyett feltesszük, hogy bizonyos kirakós játékok megoldása csak azután válik lehetségessé, ha előbb más kirakós játékokat sikerült megoldani. Tehát, ha nem ismerjük a megoldási folyamatot helyesen leíró modellt, *semmilyen* következtetést nem vonhatunk le arra nézve, hogy milyen összefüggés van a piros sapkás megoldási módszerek és aközött, hogy a hozzájuk tartozó játékok még mindig piros színűek.

Bármennyire is abszurd a kiábrándult piros sapkás érvelés, párhuzamba állítható Tözsér könyvének metainduktív skeptikus érvével (Tözsér 2018, 166.), miszerint abból a tényből, hogy a ma filozófainak tekintett problémákat az elmúlt 2500 évben nem sikerült megoldani, arra kell következtetni, hogy a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának. A szándékolt párhuzamban a piros játékok a filozófiai problémák és a piros sapkás játékosok a filozófusok, a fekete játékok pedig a tudományos problémák és a fekete sapkás játékosok a tudósok.

Ha létezik tudománytörténeti közhely, az az a tény, hogy lényegében bármely tudományág tudománytörténetét fellapozva azt találjuk az első oldalon,

hogy „már az ókori görögök is...”. A különböző tudományágakat körülhatároló alapvető érdekes problémákkal először filozófusok foglalkoztak, a problémák pedig filozófiai problémák voltak, és egészen addig filozófiai problémák is maradtak, amíg bizonyos alapvető ellentmondásokat fel nem sikerült oldani, és ki nem alakult egy kezdeti konszenzus az alapvető feltevések és megoldások természetéről, és ezáltal önálló létezésre nem tehetett szert a probléma vizsgálata mint tudományág. A másik irányból közelítve ugyanehhez a tényhez: ha például fellapozzuk Arisztotelész műveit, világossá válik, hogy az őt foglalkoztató problémák túlnyomó része olyan érdekes probléma, amellyel ma már önálló tudományterületek – fizika, kémia, biológia, geológia, orvoslás, közgazdaságtan, pszichológia, politológia, logika stb. – foglalkoznak. Arisztotelész és kortársai számára nem az volt az elsődleges kérdés, hogy egy adott problémát vajon filozófiai vagy tudományos problémaként kellene-e hívni, hiszen ez a megkülönböztetés nem is létezett, hanem az, hogy a probléma érdekes, szubsztanciális probléma-e, és ha igen, hogyan kell róla helyesen gondolkodni. A modern korba érve Newton, Kelvin, Tait főműveinek címében sem a fizika, hanem a természetfilozófia szerepel, ahogyan Darwin magára sem biológusként, hanem természetfilozófusként gondolt. Nem véletlenül: az angol *science* szó nem is létezett a 19. század közepéig. A sort folytathatnánk. A sikeres filozófus-tudósok munkásságának egy része nyomán kialakultak tudományterületek (amelyek mai képviselői magukra már nem filozófusként, hanem tudósként gondolnak), és ezért a tudomány úttörőiként emlékezünk meg róluk; munkásságuk másik részéről, amely nem vezetett hasonló eredményre (Newtont például erősen foglalkoztatták alkímiai és teológiai kérdések, még talán jobban is, mint a fizikaiak) pedig gyakran jóindulatúan elfeledkezünk.

A tudományágak filozófiáról való leválása a mai napig tartó folyamat: a 20. században is számtalan példát lehet adni olyan problémákörre, amely korábban a filozófia ernyője alá tartozott, és amely köré önálló tudományterület kezd kialakulni. Ilyen például a tudás és a köztudott tudás reprezentációs kérdései, amelyek jórészt Harsányi János munkásságának köszönhetően ma már a 20. században kialakuló játékelmélet gerincét alkotják. Vagy, az elmúlt harminc év egy példájával élve, ilyen az okság manipulációs elméleteinek elemzése alapján megfogalmazott oksági gráfelmélet, amely Glymour, Scheines, Spirtes, és Pearl munkássága nyomán mára egy, az orvoslásban és a társadalomtudományokban önállóan és egyre szélesebb körben alkalmazott elemzési módszerré nőtte ki magát. A kiragadott példákból az is látszik, hogy manapság sem igaz, hogy egyes filozófiai problémák tudományterületté formálásának a filozófián kívülről kellene érkeznie: a fent említett Harsányi filozófus végzettségű, Glymour, Scheines, Spirtes és Pearl pedig mind hivatásos filozófusok.

Tözsér metainduktív szkeptikus érvéhez visszatérve: az a folyamat, ahogyan egyes, eredetileg filozófiai problémák tudományok által vizsgált problémákká formálódtak, párhuzamba állítható azzal, ahogyan a kirakós játék egyszerű modelljében egyes piros kirakós játékok fekete játékokká válnak. A párhuzam alapján pedig nyilvánvaló, mennyire sántít Tözsér induktív érvelése: önmagában a *jelenleg* filozófiai tekintetű problémák megoldatlanságából semmilyen következtetést nem vonhatunk le arra nézve, hogy a filozófia művelése ne lenne alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának, sőt, ennek akár az ellenkezője is igaz lehet. Tözsér érvelésén az sem segít, hogy a kirakós játék valószínűségi modellje nyilvánvalóan csak végtelenül leegyszerűsítő módon alkalmazható a filozófiai problémák tudományos problémává formálásának folyamatára: azt már a Tözsérével ellentétes következtetésre jutó valószínűségi modell pusztja lehetősége is alátámasztja, hogy ahhoz, hogy Tözsér a jelenleg filozófiai tekintetű problémák megoldatlanságából kiindulva induktívan sikeresen érvelhessen, *előzetesen* kellene amellett érvelnie, hogy a jelenleg filozófiai tekintetű problémák mintája *nem* túlélési torzítás eredménye. A fent jelzett tudománytörténeti közhely alapján egy ilyen előzetes érvelés azonban annak megmutatását igényelné, hogy a jelenleg filozófiai tekintetű problémák természete olyan, hogy a filozófiai módszerekkel történő megoldhatóságuk valószínűsége nulla vagy praktikusán nulla, ti. csak ebben az esetben nem lenne hatása a címkézésből fakadó szelekciós folyamatnak arra, hogy 2500 év elteltével milyen minta alapján próbálunk induktívan következtetni. Magyarán ahhoz, hogy Tözsér érvelése mint induktív érvelés sikeres lehessen, fel kellene, hogy tegye érvének konklúzióját: a metainduktív szkeptikus érvelés tehát vagy statisztikailag hibás, vagy pedig körbenforgó.

Ahogy korábban láttuk, Tözsér filozófiai probléma fogalmából következik a filozófiai problémák és a tudományos elméletek változásához vezető tudományos ellentmondás problémák formai azonossága. Amennyiben Tözsér elemzését a filozófiai problémák természetéről most ismét elfogadjuk, a fent kifejtett tudománytörténeti közhely egyszerű megfogalmazása az, hogy ahogy egy adott tudományterület tudományos ellentmondás problémái megoldásának történetén visszafelé lépkedünk, eljutunk oda, ahonnan a tudományterület kihasadt: a filozófiához. A túlélési torzítás jelenléte a ma filozófiai tekintetű problémák mintájában tehát szintén természetes folyamánya Tözsér filozófiai probléma fogalmának. Ez a filozófiai probléma fogalom tehát lényegében maga is elvezet a metainduktív szkeptikus érv cáfolatához.

Összegezve: Tözsér metainduktív szkeptikus érvét is el kell vetnünk. A szerző két érve tehát nem szolgáltat jó indokot feltételezni, hogy a filozófia módszerei ne lennének alkalmasak a filozófiai problémák megoldására. Bár

ebből természetesen nem következik, hogy más, jobb érv nem vezethet erre a következtetésre, de korábbi sikereink a filozófiai problémák tudományos problémákká formálásában bizonyos induktív optimizmusra is okot adhatnak.

Képletesen fogalmazva: kiábrándultság és önostorozás helyett helyénvalónak tűnik az óvatos optimizmus és büszkeség. A filozófia nem impotens vénember, hanem Ósanya, aki a mai napig segíti világra tudomány-gyermekeit. Az eszmétörténet nem tévhitek és mítoszok dohos levéltára, hanem őszinte szembenézés és emlékezet arra, hogy egyes érdekes episztemikus problémákat nem szigorú értelemben oldottunk meg, hanem sikeresen túlléptünk rajtuk. A filozófusok nem episztemikusan peches, hanem irigylésre méltó helyzetben lévő intellektuális kalandorok, akik legjobb tudásuk szerint még megoldatlan, érdekes episztemikus problémákon törhetik a fejüket. Éles határ filozófia és tudomány között pedig nincs, a játékok és sapkák színének nincs igazi jelentősége.

3. Addendum: milyen reakciók lehetségesek a filozófusok mélyreható és állandó egyet nem értésére?

Tózsér János új, *The Failure of Philosophical Knowledge* c. könyvének kiindulópontja, hogy a filozófia 2500 éves története során a filozófusok szubsztantív és pozitív igazságok megismerésére törekedtek, azonban a közöttük fennálló mélyreható és állandó egyet nem értés világos jele annak, hogy ez a törekvés sikertelen, és így a filozófiát sikertelen episztemikus vállalkozásnak kell tekintenünk (Tózsér 2023, 2.). Bár a kiindulópont az egyet nem értés tényére tolódik át, Tózsér új elemzése ugyanazon rejtett feltevéssel él, mint a szerző korábbi meta-induktív szkeptikus érve, és így pontosan ugyanazon kritika vonatkozik rá: Tózsér teljesen figyelmen kívül hagyja azt a szociológiai tény, hogy mikor valamilyen korábban filozófiai tekintetű probléma megoldásáról kezdeti egyetértésre jutottunk, az egyetértés tárgyát képező terület gyakran új, önálló tudományterületként kivált a filozófiából, és ennek művelőire ma már nem filozófusként, hanem tudósként hivatkozunk. Ezen átcímkezési folyamat szerint annak magyarázata, hogy még mindig vannak olyan érdekes és szubsztantív episztemikus problémák, amik a *jelenleg* filozófiának tekintett terület hatáskörébe tartoznak, és amelyek kapcsán (lényegében a filozófia és a tudomány elnevezések használatának közvetlen következményeként) a jelenben még mindig mélyreható és állandó egyet nem értéssel találkozunk, egyszerűen az, hogy még nem sikerült minden érdekes és szubsztantív episztemikus problémát megoldanunk, illetve a megoldással kapcsolatban akárcsak kezdeti egyetértésre jutnunk (és nem az, hogy ezek a problémák ne lennének valamilyen lényegi oknál fogva

megoldhatóak). E kép szerint tehát a filozófia Tőzsér által magyarázni próbált episztemikus sikertelensége egy címkézési konvencióból származó túlélési torzítás eredménye. (Természetesen nem állítom, hogy itt kielégítően alátámasztottam ennek a képnek a helyességét; ahhoz azonban, hogy megmutassuk, Tőzsérnek az állandó egyet nem értésből a filozófia episztemikus sikertelenségére következtető érve gyenge lábakon áll, elegendő felmutatni a képet mint Tőzsér premisszáját kielégítő, ám konklúzióját hamissá tévő, plauzibilis lehetőséget.)

Bár a kiindulópontok ugyanazon rejtett feltevésen nyugszanak, Tőzsér 2023-as könyvének érvelési szerkezete eltér 2018-as könyvének szerkezetétől. Új könyvében Tőzsér öt álláspontot azonosít, amelyeket lehetséges reakciónak tart arra, hogy a jelenleg filozófiainak tartott problémákat mélyreható és állandó egyet nem értés övezi:

1. “Én vagyok az egyetlen” álláspont, amelynek elemei: a filozófusnak azt kell gondolnia, hogy (a) ő az egyetlen, akinek sikerült perdöntő érvel alátámasztania szubsztantív filozófiai meggyőződéseit; (b) episztemikusan kitüntetett helyzetben van másokkal szemben, akik vele szemben episztemikusan alsóbbrendű helyzetben vannak; (c) mások képtelenek belátni érveinek meggyőző voltát; azonban a filozófus (d) nem tudja megfelelően (nem körbenforgó módon) alátámasztani saját kitüntetett helyzetét.
2. A metaszeptikus álláspont.
3. A meggyőző érvek nélküli ragaszkodás álláspontja, amelynek elemei: a filozófus (a) racionálisan ragaszkodhat szubsztantív filozófiai hiteihez anélkül, hogy azokat perdöntő érvel alá tudná támasztani; (b) és mindent annak alapján teheti, hogy olyan filozófiai elméletet alkot, amely harmóniában van az alapvető, filozófiát megelőző meggyőződéseivel.
4. A minden filozófiai problémát jelentés nélkülinek tekintő álláspont.
5. A munkahipotézis álláspont, melynek elemei: (a) a filozófus a filozófiai hiteit munkahipotézisként fogadja el; (b) ezen munkahipotézisként elfogadott hiteknek semmilyen jelentősége vagy következménye nincsen a filozófus számára. (Tőzsér 2023, 3–5.)

Tőzsér szerint ezen álláspontok kimerítik a jelenben lehetséges reakciók körét, és új könyvében kimerítően érvel emellett, hogy ezek egyike sem elfogadható.

Bár Tőzsér azon konklúziójával egyetértek, hogy az általa azonosított öt álláspont egyike sem elfogadható, egyetértésem oka, hogy a szerző több olyan

különböző elemet kezel egy-egy álláspont kalapja alatt, amelyek egy része igaznak, más része hamisnak tűnik a sikeres problémamegoldások vonatkozásában. A tanulmány ellenvetései alapján Tözsér nem adott sikeres érvet arra, hogy a filozófiai problémák megoldása lehetetlen lenne; azon esetekben viszont, amikor sikeresen megtaláljuk egy episztemikus ellentmondás probléma megoldását, nekem úgy tűnik, hogy leginkább egy, a megfelelő módon értelmezett 1(a), 1(b), 3(a), valamint 5(a) elemek keverékéből álló helyzet áll fenn, azonban úgy, hogy közben az 1(c), 1(d), 3(b) és 5(b) elemek nem teljesülnek. A szerző által beazonosított öt álláspont tehát nem meríti ki a filozófusok mélyreható és állandó egyet nem értésére adható lehetséges reakciók körét.

Ennek szemléltetéséhez térjünk vissza a tudományos ellentmondás problémákhoz. Vegyünk egy, a fizika története során valamikor általánosan elfogadott fizikai elméletet, például a gravitáció newtoni elméletét. Egy elfogadott fizikai elmélet az alá tartozó jelenségek egyes körét a kor mércéje szerint empirikusan sikeresen írja le, a jelenségek másik körére adott leírása viszont empirikusan nem sikeres; például a gravitáció newtoni elmélete a 19. században sikeresen írta le a Mars Nap körüli mozgását, ám nem írta le sikeresen a Merkúr perihélium-vándorlását. Az egyszerűség kedvéért – a hempei deduktív-nomologikus képre támaszkodva – az alatt, hogy egy elfogadott fizikai elmélet egyes jelenségeket nem ír le empirikusan sikeresen, értsük azt, hogy egyrészt adottak a fizikai elmélet állításai (amelyekhez, az elmélet elfogadottsága folytán, episztemikus vonzalom fűz), másrészt adottak bizonyos kezdő feltételek és a kezdő feltételek és az elmélet állításai segítségével levezetett következtetések, amelyek azonban nem egyeznek meg a későbbi megfigyelésekkel. Amennyiben jó okunk van arra (episztemikus vonzalom fűz ahhoz), hogy megbízunk mind a kezdő feltételeket, mind a későbbi megfigyeléseket kifejező állításokban, akkor állításoknak egy olyan ellentmondó együttesével van dolgunk, melyek mindegyikéhez episztemikus vonzalom fűz, tehát egy tudományos ellentmondás problémával állunk szemben. Példánkban a fizikai elmélet állítása a newtoni gravitációs törvény, a kezdőfeltételek az ismert, Nap-közeli bolygók megfigyelt helyzete és sebessége, az ezekből levont következtetés a Merkúr perihéliumjának helyzetére vonatkozó előrejelzés, az anomáliát okozó megfigyelés pedig a Merkúr perihéliumjának ténylegesen megfigyelt vándorlása; mindezek pedig ellentmondásban vannak egymással.

Tegyük fel, hogy a fizikus közösség azt a képzeletbeli címkézési konvenciót követi, hogy a fizikai elméletnek az általa empirikusan sikeresen leírt jelenségekre történő alkalmazásait *alkalmazott-fizikának* és az ezzel foglalatосkodó fizikusokat *alkalmazott-fizikusnak*, a fizikai elmélet által empirikusan nem sikeresen leírt jelenségekhez új, azokat már sikeresen magyarázni tudó, és egyben

a régi sikereket megtartó elméletet kereső (tehát: a tudományos ellentmondás problémát megoldani szándékozó) fizikusokat *spekulatív-fizikusnak*, az ő megoldáskereső tevékenységüket pedig *spekulatív-fizikának* nevezi. Ezen címkézés szerint a 19. században a Mars mozgásának előrejelzése az alkalmazott-fizika alá tartozott és ezzel az alkalmazott-fizikusok foglalkoztak, míg a Merkúr perihélium-vándorlásának problémája a spekulatív-fizika alá tartozott, és ezzel a problémával a spekulatív-fizikusok foglalkoztak.

Ezen címkézési konvenció alapján Einstein relativitáselméletének megjelenése előtt a Merkúr mozgását tanulmányozó spekulatív-fizikát mélyreható és állandó egyet nem értés övezte. A fennálló tudományos ellentmondás problémát számos fizikus próbálta valamely izolált állítás apróbb módosítása révén megoldani. A történet kreatívabb szereplői közismertek: Urbain Le Verrier a kezdőfeltételek helyességét tagadta a Naphoz a Merkúrnál még közelebb eső, Vulcan nevű bolygó létezésének feltételezésével, míg Asaph Hall a newtoni gravitációs törvény apró változtatását javasolta oly módon, hogy a gravitációs erőnek a testek egymáshoz viszonyított r távolságától való r^2 -es függésében a kitevőt 2-ről 2.00000016-ra változtatta. Azonban mindegyik Einsteint megelőző javaslat elbukott, mert csorbult az a követelmény, hogy episztemikus vonzalom fűzzön a javasolt változtatásokhoz: a javasolt változtatásokat a fizikusok jelentős része *ad hoc*nak értékelte, és nem is kerültek általános elfogadásra.

A válság ugyan ténylegesen csak a newtoni gravitációs elméletet érintette, de sem a korábbi kepleri, sem a kopernikuszi, sem pedig a ptolemaioszi csillagászat nem lett volna képes megbirkózni a Merkúr perihélium-vándorlása által okozott tudományos ellentmondás problémával. Ha megengedjük magunknak azt az ahistorikus, kontrafaktuális feltevést, hogy a bolygók helyzetét már az antikvitásban is ugyanazzal a pontossággal ismerték, mint a 19. század második felében, akkor elmondhatjuk: a bolygók mozgását leíró spekulatív-fizikát 2500 éven keresztül mélyreható és állandó egyet nem értés övezte. Tözsér érvelését másolva tehát arra kellene jutnunk, hogy a bolygók mozgását leíró 19. századi spekulatív-fizika sikertelen episztemikus vállalkozás, és a mélyreható, állandó egyet nem értés tényére csak a fent bemutatott öt álláspont valamelyikével reagálhatunk.

Azonban tudjuk, hogy a Merkúr esetében válságot okozó tudományos ellentmondás probléma végül megoldást nyert a következő értelemben: ha egy spekulatív-fizikusnak sikerül találnia egy olyan új fizikai elméletet, amely (i) kielégíti mindazon védhető episztemikus vonzalmunkat, amelyet a korábbi fizikai elmélet és a megfigyelések kielégítettek, (ii) amelynek állításai, valamint a korábbi elméletnek problémát okozó megfigyelések és az ezekből adódó következtetések között immár nincsen ellentmondás, (iii) amelynek állításaihoz

minket episztemikus vonzalom fűz, és (iv) ha ezt az elméletet, mindezen jó tulajdonságainak fényében, a fizikusok közössége el is fogadja (röviden: ha jelen tanulmány első fejezetének értelmében egy spekulatív-fizikus megtalálja a tudományos ellentmondás probléma egy megoldását), akkor, mivel a korábban tudományos ellentmondás problémát okozó jelenségek körét az új fizikai elmélet már empirikusan sikeresen írja le, a velük való foglalatосkodás az új elmélet elfogadása után immár az alkalmazott-fizika köréhez fog tartozni. Ilyen megoldást nyújtó új fizikai elmélet volt az einsteini általános relativitáselmélet: a Mars mozgását a relativitáselmélet továbbra is pontosan előre tudta jelezni, de immár arra is képes volt, hogy a Merkúr perihélium-vándorlását is pontosan előre jelezze, az elmélet pedig általános elfogadást nyert. Képzeltbeli címkézési eljárásunk szerint így a Merkúr mozgásának vizsgálata ma már az alkalmazott-fizika alá tartozik. A spekulatív-fizikát 2500 éven keresztül övező mélyreható és állandó egyet nem értésből tehát nem következik, hogy ellentmondás problémáit ne lehetne megoldani.

Hogyan illeszkedik Einstein felfedezése Tözsér öt lehetséges álláspontja közé? Heuréka-pillanatában, mikor Einstein ráeszmélt, hogy gravitációs elmélete képes számot adni a Merkúr perihélium-vándorlásáról is, 1(a) Einstein volt az egyetlen, akinek sikerült perdöntő érveléssel alátámasztania szubsztantív spekulatív-fizikus meggyőződését a gravitáció helyes felfogásáról, és 1(b) Einstein episztemikusan kitüntetett helyzetben volt más spekulatív-fizikusokkal szemben, akik vele szemben episztemikusan alsóbbrendű helyzetben voltak, de természetesen csak abban a korlátozott értelemben, hogy Einstein már tudott valamit, amit mások még nem (és nem pedig abban az értelemben, hogy kortársai episztemikus felszereltségében olyan hiba lett volna, amelyet Einstein képes volt meghaladni). Természetesen ez a pillanat csak addig tartott, amíg be nem számolt kortársainak felfedezéséről. Ezt Einstein meg tudta tenni nem körbenforgó módon, és kortársai képesek is voltak belátni érveinek meggyőző voltát (kontra 1(c) és 1(d)). Einstein nem vallott a spekulatív-fizikára vonatkozó metaszkeptikus álláspontot, hiszen a spekulatív-fizika történetéből, valamint a saját korábbi sikeres spekulatív-fizika probléma megoldási tapasztalataiból a képzeltbeli címkézési konvenciónk tudatában nyilvánvaló lett volna számára, hogy a spekulatív-fizika egyes problémái megoldhatóak, és megoldásuk után az alkalmazott-fizika alá sorolandóvá válnak; Einstein ugyanígy nyilvánvalóan nem tartotta volna a spekulatív-fizika problémáinak mindegyikét jelentés nélkülinek. A racionalitás fogalmának rögzítéséhez az egyszerűség kedvéért a lakatosi tudományfilozófiára hivatkozva, Einstein 3(a) racionálisan ragaszkodhatott szubsztantív spekulatív-fizikus meggyőződéséhez a gravitáció helyes felfogásáról még előlött is, hogy ráeszmélt volna, hogy gravitációs elmélete képes

számot adni a Merkúr perihélium-vándorlásáról (és ezáltal perdöntő érvet szolgáltatni a gravitációs elmélet mellett), hiszen gravitációs elmélete egy kifejezetten ígéretes, progresszív probléma-eltolódást felmutató kutatási program magját képezte. Ennek a ragaszkodásnak a racionalitását azonban nem valamilyen 3(b) spekulatív-fizikát megelőző meggyőződésekkel való harmónia garantálta, hanem az einsteini gravitációs kutatási program progresszív probléma-eltolódásának részletei. Végezetül, Einstein szubsztantív spekulatív-fizikus meggyőződése a gravitáció helyes felfogásáról tekinthető akár 5(a) munkahipotézisnek is, azonban (kontra 5(b)) Einstein ezen meggyőződése világfelfogására, kutatási törekvéseire stb. alapvető jelentőséggel bírt: ténylegesen hitt benne, és e hite köré szervezte az életét.

Úgy tűnik tehát, hogy Einstein heuréka pillanata nem jellemezhető jól a Tözsér által lehetségesnek tartott öt álláspont egyikével sem. Ennek nem az az oka, hogy valamilyen gyökeresen új álláspont felfedezésére lenne szükség, hanem az, hogy Tözsér különböző álláspontjai olyan különböző elemeket gyúrnak össze, amelyek egyik része igaz, más része hamis Einstein felfedezésének vonatkozásában. Tekintve, hogy Tözsér új könyvének filozófiai probléma fogalma megegyezik korábbi könyvének filozófiai probléma fogalmával (lásd Tözsér 2023, 74.), továbbra is fennáll az, amit írásunk első fejezetében megmutattunk: Tözsér új könyve szerint sincsen formai különbség a filozófiai problémák és a tudományos ellentmondás problémák között, és így nincs különbség a filozófus és a spekulatív-fizikus között sem, amikor abba a helyzetbe kerülnek, hogy sikerül egy ellentmondás problémát megoldaniuk.² Ebből következően anélkül, hogy Tözsér a saját filozófiai probléma fogalmán túlmutató, további szubsztantív állítást tenne arról, hogy a jelen filozófus közösség által filozófainak tekintett problémák milyen *lényegi* módon különböznek a tudományos ellentmondás problémáktól, egyrészt nem világos, hogyan tudná a jelen tanulmány címkézési konvención alapuló ellenvetését egyszerűen lesöpörni az asztalról, másrészt az is láthatóvá válhat, hogy az Einstein megoldásának vonatkozásában fent talált, hatodik reakciót kifejező álláspontot érdemes Tözsér öt lehetségesnek tartott álláspontja mellé felvenni a *filozófiai* problémák vonatkozásában is.

Érdekes kérdés, hogy a jelenleg filozófainak tekintett szubsztantív problémáknak van-e valamilyen közös, lényegi megkülönböztető jegye azon túl, hogy

---

² Természetesen nem állítom, hogy könnyű lenne érdekes episztemikus ellentmondás problémákat megoldani, sem azt, hogy lenne valamilyen azonnal és egyértelműen beazonosítható jele annak, ha egy filozófus heuréka pillanatában ilyen kivételes helyzetbe kerül – erre nem is számíthatunk, ha például a korábban emlegetett lakatosi tudományfilozófiának igazsága van abban, hogy a tudományos elméletek változásakor sem létezik instant racionalitás.

rekonstruálhatóak úgy, mint állítások olyan ellentmondó együttese, amelyek mindegyike iránt episztemikus vonzalmat érzünk. Első megközelítésben úgy tűnhet, hogy egy ilyen lényegi megkülönböztető jegy létezése mellett szól az az erős gyanú, hogy már az antikvitásban is volt olyan objektív különbség például az arisztotelészi metafizika és fizika ellentmondás problémái között, ami képes magyarázni, hogy miért nem volt esetleges, hogy az elmúlt 2500 év során elsősorban az utóbbiak lettek megoldva. A múlttól a jelenbe áttérve hajlamos vagyok azt is gondolni, hogy létezik objektív különbség a jelenleg filozófiai-nak tekintett problémák és például a fizika egyes tudományos ellentmondás problémái között is. Ugyanakkor azt is hajlamos vagyok gondolni, hogy ez az objektív különbség kimerül abban, hogy a világ tényeinek és az ember megismerési folyamatainak együttese többé-kevésbé objektív módon határozza meg annak *sorrendjét*, hogy egyes érdekes episztemikus ellentmondás problémák megoldása milyen más érdekes episztemikus ellentmondás problémák előzetes megoldását feltételezi. Még, ha Ptolemaiosz képes is lett volna a bolygók helyzetét a 19. század mérési pontosságával megfigyelni, akkor sem lett volna képes felfedezni az általános relativitáselméletet: Einstein felfedezéséhez szükség volt arra, hogy Lorentz, Maxwell, Newton, Galilei, Kepler, Kopernikusz és számos további természetfilozófus előzetesen meg tudja oldani saját tudományos ellentmondás problémáit.³ Nem csak óriások vállain állunk, szükségünk is van rájuk. A problémamegoldás e valamennyire objektív sorrendiségén túl azonban nem látom, milyen további, közös lényegi megkülönböztető jegy létezik, amely elválasztja a jelenleg filozófiai-nak tekintett, érdekes és szubsztantív problémákat a tudományos ellentmondás problémáktól; ugyan vannak nyilvánvaló különbségek a problémák megoldásából származó pragmatikus haszon jellegében, illetve egyes állításokat alátámasztó episztemikus vonzerók erejében, de ezek a különbségek nem tűnnek minőségi különbségeknek. (A problémamegoldás módszere felől közelítve szintén nehéz lényegi különbséget találni: a különböző tudományterületeken tapasztalt módszertani változatosság alapján, nekem legalábbis úgy tűnik, nehéz annál tartalmasabb állítást tenni a tudomány problémamegoldási módszerét illetően, mint hogy a rendelkezésre álló

---

³ Ezzel párhuzamosan hajlamos vagyok azt is gondolni, hogy például a kortárs elmefilozófia vagy morálfilozófia számos érdekes és szubsztantív problémájának megoldása sem lesz addig emberileg lehetséges, amíg jóval többet meg nem értünk az agyunk, illetve az agyunkkal analóg tanuló rendszerek működéséről – amíg előzetesen meg nem oldjuk a kognitív tudomány, neurobiológia, a mesterséges intelligencia kutatás stb. seregnyi tudományos ellentmondás problémáját. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy az elmefilozófia vagy morálfilozófia problémái szerkezetének megértésében ne lehetne addig is előrehaladást elérni; azt, hogy mikor következik be egy megoldáshoz vezető áttérés, nem tudjuk előrejelezni.

legmegbízhatóbb bizonyítékok alapján, legjobb tudásunk szerint vonunk le következtetéseket. Az általánosság ez utóbbi szintjén azonban a tudomány és a filozófia problémamegoldási módszere megegyezik.)

Köszönetnyilvánítás

A szerző szeretné megköszönni a 2022 novemberében rendezésre került „Filozófia és tudomány: vetélytársak vagy szövetségesek” c. konferencia résztvevőinek (kiemelten Bernáth Lászlónak és Márton Miklósnak), az OTKA K-134275 kutatócsoport tagjainak (kiemelten Hofer-Szabó Gábornak és Gömöri Mártonnak), valamint a folyóirat szerkesztőinek hasznos megjegyzéseit.

Irodalom

Bernáth László – Kocsis László (szerk.) 2021. *Az igazság pillanatai?* Budapest, Kalligram.

Gyenis Balázs 2022. Elmélet-szupervenienca fizikalizmus és a fizika jövőbeli változásai. *Magyar Filozófiai Szemle* 66/3, 41–66.

Katona Ágnes 2021. Nem jó, de nem is tragikus – Filozófia a metaszkeptikus vita után. *Elpis* 24/2, 87–101.

Paár Tamás 2020. Miért ne legyünk „szkeptikusok”? Gondolatok Tözsér János könyve és Pöntör Jenő cikke alapján. *Elpis* 22/1, 129–140.

Pöntör Jenő 2019. Hogyan tudja elkerülni a szkepticizmus az öncáfolat csapdáját? Gondolatok Tözsér János könyve kapcsán. *Elpis* 20/1, 121–133.

Pöntör Jenő 2021. A szkepticizmus mint irracionalizmus: egy nem öncáfoló radikális szkepticizmus vázlata. Válasz Paár Tamásnak. *Elpis* 24/2, 103–110.

Rosta Kosztasz 2021. A vita minimuma. *Elpis* 24, 2021/2, 111–125.

Tözsér János 2018. *Az igazság pillanatai*. Budapest, Kalligram.

Tözsér János 2023. *The Failure of Philosophical Knowledge: Why Philosophers are not Entitled to their Beliefs*. Bloomsbury, Bloomsbury Publishing.

Varga Péter András 2019. Mi a filozófia (és mi nem az)? *Magyar Filozófiai Szemle* 63/2, 189–199.